

Ovidiu Soleriu COTOI*

**CONSIDERAȚII ASUPRA RELAȚIILOR DE SCHIMB ALE
COMUNITĂȚILOR CULTURII CUCUTENI DE PE TERITORIUL
ROMÂNIEI**

**SOME CONSIDERATIONS REGARDING THE EXCHANGES AMONG
THE COMMUNITIES OF CUCUTENI CULTURE, ON THE TERRITORY
OF ROMANIA**

- Abstract -

Prehistoric exchanges are a highly interesting topic, due to their connection with the whole economic and social system and to the great impact the circulation of people, assets and ideas has upon the genesis and the evolution of a culture. The paper analyses several aspects of the exchange relations among the communities of Cucuteni culture. By “exchange”, the author means all those freely agreed social relations, through which the mutual transfer of material or cultural goods, among the members of one or more communities. Therefore, by “exchange”, we refer to economic exchanges, to the ceremonial exchanges that play an important role in the enhancement of social cohesion, in establishing alliances and hierarchies, in appeasing the conflicts. We also refer to some other non-material exchanges, such as offering various services, hosting, using the polite language (both in its oral form and as gestures) and the transfer of ideas, of knowledge, of spiritual values and so on.

The exchanges take place on three highly connected levels: the exchanges among the members of the same community, the exchanges among the members of some neighbouring communities, the long-distance exchanges, which cross the borders of one culture and involve not only the members of Cucuteni culture but also those of some neighbouring cultures. The spatial distribution of the imports prove that the exchanges involving the Cucutenian communities followed two major axes: North-South and East-West, converging towards the Subcarpathic area of Moldavia. We claim that this convergence is a consequence of the existence, in that area, of resources of salt, controlled by the Cucutenian communities. Salt was a “strategic” resource for the economy of the Eneolithic agricultural communities. The exchanges of material assets with the neighbouring populations made possible the transfer of crafts, of aesthetical

* Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați (ovidiucotoi@gmail.com).

and spiritual values, which, having been assimilated by the Cucutenian cultures, contributed to the apparition of the specificities of this culture.

Keywords: Cucuteni culture; exchanges; exchanges of material assets; ceremonial exchanges; gifts; jewelry; objects of prestige.

Cercetarea relațiilor de schimb în preistorie reprezintă una din temele de mare interes, datorită articulațiilor pe care acestea le au cu întregul sistem economico-social și pentru impactul pe care îl are circulația oamenilor, bunurilor materiale și ideilor în geneza și evoluția ariilor de civilizație. De ceea, în lucrarea de față ne-am propus o privire generală asupra relațiilor de schimb, în care au fost antrenate comunitățile culturii Cucuteni, de pe teritoriul României.

De la început este necesară precizarea conținutului noțiunii de schimb: schimburile sunt relații sociale liber consimțite, care au ca scop transferul reciproc de valori materiale și non-materiale între oameni, în cadrul aceleiași comunități sau între membrii unor comunități diferite (schimburi intracomunitare și intercomunitare), care îmbracă forme variate, în funcție de rolul social-economic pe care îl îndeplinesc. Definiția pe care o propunem impune câteva observații, asupra cărora vom atrage atenția pe scurt. În primul rând, schimburile sunt relații sociale, pașnice, liber consimțite. La acestea pot lua parte atât indivizi, cât și comunitățile în ansamblul lor. În al doilea rând, schimburile în cadrul societăților tradiționale, arhaice, etc. au funcții diferite. Astfel, sunt prezente schimburile cu caracter economic, care au scopul satisfacerii unor nevoi, dar tot în categoria schimburilor intră și schimbul de daruri, schimbul de formule de politețe, prestările de servicii, relații matrimoniale, etc, care nu au finalitate economică, ci îndeplinesc rolul de regulator social, de creștere a coeziunii interne a comunităților, de stabilire a ierarhiilor în cadrul grupului, stabilirea unor alianțe, aplanarea unor conflicte, etc. În fine, aceste relații formează canalul prin care circulă nu numai bunuri materiale, ci și valori nonmateriale, cum ar fi cunoștințele tehnologice, inovații, valori estetice și spirituale. Așadar relațiile de schimb nu se limitează doar la formele cu caracter economic evident (schimbul de bunuri de subsistență, materii prime, etc, vehiculate prin troc sau comerț), ci cuprind o mare varietate de practici, uneori disimulate în instituții sau ritualuri specifice altor paliere ale sistemului social. Cercetarea schimburilor preistorice presupune tocmai identificarea acestor forme variate și complexe, pe baza mărturiilor arheologice, care devin astfel indicatori ai acestor interacțiuni.

Analiza acestor indicatori a relevat faptul că purtătorii culturii Cucuteni au fost în permanență antrenați în intense și variate raporturi de schimb. Această realitate a fost determinată, în primul rând, de repartiția geografică neomogenă a resurselor, ceea ce a dus în mod necesar la apariția și dezvoltarea unei rețele de schimb, prin care au circulat bunurile necesare vieții cotidiene; în al doilea rând, interacțiunile sociale dintre membrii comunităților sau raporturile dintre comunități implicau frecvent forme de schimb, prin intermediul cărora au circulat numeroase produse fără o valoare economică evidentă, dar cu o puternică încărcătură simbolică, menite să asigure echilibrul social, stabilitate în relațiile intercomunitare, etc. Acest sistem complex de schimburi, la care au participat membrii comunităților cucuteniene, este structurat pe trei niveluri: schimburi interne, între membrii aceleiași comunități; cele dintre membrii unor comunități diferite, din interiorul arealului cucutenian; schimburi externe, la distanță, care se stabileau între cucutenieni și populațiile limitrofe.

Primul nivel este cel al schimburilor între membrii aceleiași comunități. Din punct de vedere arheologic, aceste raporturi de schimb sunt dificil, dacă nu imposibil de reperat, dar cercetările etnologice și etnografice au demonstrat că acestea sunt prezente în toate societățile și culturile și îmbracă forme variate: schimburi cu caracter economic, daruri, prestări de servicii, gesturi oblativ, prin intermediul cărora circulă produse alimentare, bunuri de consum, podoabe, obiecte de prestigiu, valori cu caracter nematerial.

Al doilea nivel, este cel al relațiilor de schimb dintre comunitățile cucuteniene învecinate. La aceste schimburi puteau participa deopotrivă indivizi sau comunitatea în întregul său, ca persoană morală¹. Prin intermediul lor se schimbă bunuri materiale cu caracter economic și/sau simbolic, se stabilesc relații matrimoniale exogame, se prestează servicii, se oferă ospetii, se schimbă formule de politețe, etc, care răspund unor nevoi la fel de diverse : satisfacerea necesitatilor economice, stabilirea unor alianțe, evitarea sau stingerea unor conflicte.

Desigur, o mare parte a acestor schimburi nu pot fi documentate arheologic. Pot fi urmărite pe această cale doar acelea care implică circulația unor bunuri de subzistență sau cele necesare vieții cotidiene, care se conservă în pământ o perioadă de timp foarte îndelungată: materii prime, produse semifabricate, unelte și arme de piatră, metal sau materii dure animale, etc și cele prin care au circulat obiecte cu valoare simbolică, obiecte de podoabă și de prestigiu. Sugestivă în acest sens este răspândirea în întreaga arie locuită de purtătorii culturii Cucuteni, a unor varietăți petrografice care au servit ca materie primă pentru producerea uneltelor. Rocile

¹ M. Mauss, *Eseu despre dar*, Institutul European, Iași, 1993, p. 41.

sedimentare, metamorfice sau vulcanice, originare din Carpații Orientali, se răspândesc la sute de km. spre est. Silexul de Prut și de Nistru, provenit din surse controlate de comunitățile Cucuteni-Tripolie, are o răspândire similară, în sens invers, fiind prezent în stațiuni din regiunea subcarpatică a Moldovei. În afară de acestea, prin rețeaua de schimb, au circulat și alte bunuri, cum ar fi obiectele de metal, ceramica fină, mineralele pentru pigmenți, produse alimentare, vite, și, nu în ultimul rând, sarea.

Sarea a avut o importanță particulară în cadrul relațiilor de schimb, nefiind exclus ca aceasta să fi dobândit și calitatea de etalon de schimb. Din punct de vedere arheologic, circulația sării poate fi urmărită doar indirect. Descoperirea vaselor de tip *briquetage*, în proximitatea izvoarelor cu apă sărată, cum sunt cele de la Solca-Slatina Mare, jud. Suceava², Cacica³, (jud. Suceava), Lunca-Poiana Slatinii (jud. Neamț)⁴, prezența unor materii prime și unelte, a obiectelor de podoabă și de prestigiu (pandantive, brățări, topoare de aramă, etc), în așezări din regiunea subcarpatică a Moldovei, precum și stabilitatea și bunăstarea așezărilor din această regiune (vezi de pilda marea așezare de tip tell de la Poduri-Dealul Ghindaru), sunt dovezi indirecte ale relațiilor de schimb care s-au articularat în jurul sării. Sarea devine o resursă „strategică”, în jurul ei structurându-se o întreagă rețea de schimburi, care funcționează în favoarea acestor comunități, ce dețin monopolul asupra ei.

Modul concret în care s-au desfășurat schimburile dintre comunitățile cucuteniene este mai dificil de precizat în acest stadiu al cercetărilor. Răspândirea geografică a produselor de silex și a celor obținute din varietăți petrografice originare din orogenul carpatic, arată o scădere cantitativă odată cu creșterea distanței față de sursa de materie primă. Această tendință indică o circulație a acestor bunuri prin schimburi din aproape în aproape (*down the line trade*)⁵. Acest model de circulație a bunurilor implică transmiterea succesivă a acestora, din așezare în așezare, până la cea mai îndepărtată, fiecare reținând o parte pentru nevoile proprii, restul fiind transmis mai departe. Alte categorii de bunuri, ar fi putut fi transmise

² N. Ursulescu, *Utilizarea izvoarelor sărate în neoliticul Moldovei*, în *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, vol. I, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2000, p. 36.

³ M. Andronic, *Cacica – un nou punct neolitic de exploatare a sării*, „SCIVA”, 40, 2, 1989, pp.172-175.

⁴ Gh. Dumitroaia, *Depunerile neo-eneolitice de la Lunca și Oglinzi, județul Neamț*, „Memoria Antiquitatis”, XIX, 1994, pp. 62-66.

⁵ C. Renfrew, P. Bahn, *Archeology, Theories, Methods and Practice*, Thames and Hudson, New York, 1991, p. 322.

prin forme de schimb care ar fi putut implica prezența unor intermediari⁶. Ceramica pictată cucuteniană ar putea fi un bun exemplu, în acest sens. Calitatea pastei, tehnologia de ardere, acuratețea și rafinamentul formelor și a decorurilor pictate, pledează în favoarea unor produse de lux, realizate de artizani înzestrați cu abilități tehnice și artistice deosebite. Aceste produse sunt prezente în toate așezările culturii Cucuteni, depășind uneori granițele ariei de origine, așa cum este cazul vaselor cucuteniene descoperite la sute de kilometri distanță, în așezări de tip Gumelnița sau Cernavoda I, ceea ce face plauzibil un model de schimb articulată în jurul intermediarilor, fie că aceștia erau indivizi specializați activității de schimb, fie ca erau emisari.

Al treilea nivel, este cel al relațiilor de schimb între purtătorii culturii Cucuteni și cei ai culturilor limitrofe. Acestea sunt schimburi la mare distanță, prin care circulau, de regulă, bunuri cu valoare deosebită. Ceramica cucuteniană pictată, menționată mai sus, este un bun exemplu, dar nu singurul. Tot în cadrul acestor schimburi au circulat podoabe, obiecte de prestigiu, unelte și arme produse din roci rare (opal, obsidian, etc) sau din aramă, vite⁷ și alte produse exotice sau de lux. Astfel, o pondere însemnată, atât ca durată, cât și ca intensitate, au avut-o relațiile de schimb stabilite între comunitățile locale eneolitice și populațiile care locuiau ținuturile de stepă, situate la răsărit de arealul Cucuteni-Tripolie. Resturile faunistice din stațiunea de la Hăbășești (vezi nota 7), sunt markeri ai acestor relații. Ceramica Cucuteni C este un alt indicator, indirect, al acestor raporturi, în care sarea trebuie să fi jucat un rol aparte. Prezența acestei specii ceramice în așezările cucuteniene poate fi explicată în două moduri, care nu se exclud reciproc: prezența unor indivizi originari din stepele nord-pontice, integrați în comunitățile locale ca urmare a unor relații matrimoniale⁸ sau schimburi care au implicat prizonieri, robi, etc); indivizi sau grupuri mici de populație de origine răsăriteană, care se infiltrează și tranzitează arealul cucutenian, pentru a ajunge la sursele de sare din Carpații Orientali. Acest ultim scenariu este susținut de cantitatea mare de ceramică Cucuteni

⁶ D. Monah, *L'exploitation du sel dans les Carpates Orientale et ses rapports avec la culture Cucuteni-Tripolie*, în *Le paleolitique et le neolitique*, „BAI”, IV, Iași, 1991, p. 397.

⁷ Vezi prezența, în complexe din stațiunea de la Hăbășești (jud. Iași), a coarnelor în formă de liră, ce aparțin unei specii de bovine de talie mare, originară din ținuturile de stepă. VI. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *Hăbășești. Monografie arheologică*, Editura Academiei RPR, 1954, pp. 602-603; E. Comșa, *Ocupațiile principale ale comunităților culturii Cucuteni din România*, în *Cucuteni aujourd'hui*, Piatra-Neamț, 1996, p. 267.

⁸ D. Monah, *op.cit.*, 1991, p. 398.

C, descoperită în jurul izvoarelor de apă sărată de la Solca- Slatina Mare⁹ și Lunca-Poiana Slatinii¹⁰, nefiind exclus ca în anumite momente, grupuri de populație răsăriteană să fi controlat efectiv aceste surse de apă sărată.

Schimbările cu populațiile din partea central-nordică și din nord-estul continentului sunt atestate de prezența în aria cucuteniană a uneltelor din silex volhâno-podolian, atestat la Giurgești (Rep. Moldova)¹¹ și la Ariușd¹², dar și a unor obiecte de prestigiu, cum este cazul toporului naviform descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)¹³. Acest topor ar avea analogii la Valea Lupului¹⁴ și la Traian-Dealul Fântânilor¹⁵. V. A. Dergačev semnalează asemenea piese în așezările usatoviene¹⁶, ceea ce dovedește circulația acestui tip de topoare o perioadă de timp îndelungată. Dată fiind raritatea acestor descoperiri, aceste raporturi nu par prea intense, dar sunt suficient de regulate ca să conducă la exercitarea unor influențe în cultura materială și spirituală cucuteniană¹⁷.

Relațiile de schimb cu tinuturile sudice sunt mult mai bine documentate, importurile ceramice oferind informații mai clare asupra reciprocității lor. Atât ceramica gumelnițeană, prezentă în așezările cucuteniene – vezi vasul pictat cu

⁹ La Solca - Slatina Mare, procentul de ceramică Cucuteni C este de 39,92% din cantitatea totală a ceramicii eneolitice. D. Nicola, R. Munteanu, D. Garvăn, C-tin Preoteasa, Gh. Dumitroaia, *Solca - Slatina Mare (Roumanie). Preuves archéologiques de l'exploitation du sel en préhistoire*, în vol. *L'exploitation du sel à travers le temps*, Piatra-Neamț, 2007, p. 47.

¹⁰ La Lunca-Poiana Slatinii, ceramica Cucuteni C atinge un procent de cca 33%. Gh. Dumitroaia, *op. cit.* 1994, p. 58

¹¹ V. Sorokin, *Orudija truda i hozyjaiistvo plemen srednego Tripolija Dnestrovsko-Prutskogo mejdureciji*, Kișinev, 1991, p. 134; D. Boghian, *Comunitățile cucuteniene din bazinul Bahluului*, Editura Bucovina Istorică - Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, 2004, p.84

¹² S. J. Sztancsuj, *The Early Copper Age Hoard from Ariușd (Erösd)*, în *Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps de bilan*, „BMA”, XVI, Piatra-Neamț, 2005, p. 87, 91, fig.2.

¹³ Șt. Cucuș, *Faza Cucuteni B în zona subcarpatică a Moldovei*, „BMA”, VI, Piatra-Neamț, 1999, p. 66; O. Cotoi, C-tin Grasu, *Unelte din piatră șlefuită din eneoliticul Subcarpaților Moldovei*, Editura Corson, Iași, 2000, pp. 77-78.

¹⁴ M. Dinu, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, „Materiale”, III, 1957, p. 168, fig.5/4; Șt. Cucuș, *op. cit.* 1999, p. 66.

¹⁵ Este vorba despre un fragment de topor perforat, (partea proximală) sesizat de noi în lotul de materiale provenit din această stațiune, prevăzut cu o canelură rombică în jurul orificiului de fixare a cozii.

¹⁶ V. A. Dergačev, *Pamjatniki pozdnego Tripol'ja*, „Știința”, Chișinău, 1980, fig. 29/31.

¹⁷ H. Dumitrescu, *Afinități între cultura "Trichterbecher" și cultura "Cucuteni-Tripolie"*, „SCIV”, VI, 3-4, 1955, pp. 918-922.

grafit din așezarea Cucuteni A₂ de la Ruseștii Noi (Rep.Moldova)¹⁸, vasele *rython* de la Scânteia (jud. Iași) și Dumești (jud. Vaslui), în mediul cultural Cucuteni A₃¹⁹, vasele de la Trușești (Cucuteni A₃)²⁰ și Izvoare – Piatra-Neamț²¹, vasul *askos* de la Brad (jud. Bacău)²², - cât și cea Cucuteni, descoperită în arealul Gumelnița A – Stoicani²³, Aldeni²⁴, Lișoteanca²⁵, Brăilița²⁶, Cireșu-Scărlătești²⁷, Râmnicelu²⁸, Carcaliu (jud. Tulcea)²⁹, Hășova (jud. Constanța)³⁰, Gumelnița B – Căscioarele³¹, Gumelnița (jud. Călărași)³², Brăilița (nivelul Gumelnița B₂)³³ și mai târziu

¹⁸ D. Monah, Șt. Cucus, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Ed. Junimea, Iași, 1985, p.35; C.-M. Mantu, *Cultura Cucuteni. Evoluție, cronologie, legături*, „BMA”, V, Piatra Neamț, 1998, p.145.

¹⁹ R. Maxim-Alaiba, *Locuința nr. 1 din faza Cucuteni A₃ de la Dumești (Vaslui)*, „AMM”, 5-6, 1983-1984, p.118; C.-M. Mantu, *op.cit.* 1998, p.145.

²⁰ Anton Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neoneolitică carpato-dunăreană*, „Arheologia Moldovei”, 7, 1972, p. 23; C.-M. Mantu, S. Țurcanu, *Scânteia, cercetare arheologică și restaurare*, Helios, Iași, 1999, p. 67.

²¹ S. Marinescu-Bîlcu, *Askoï et rhytons énéolitiques des régions balkano-danubiens et leur relations avec le sud, à la lumière de quelques pièces de Căscioarele*, „Dacia”, S.N. 34, 1990, p. 21; C.-M. Mantu, *op.cit.* 1998, p. 67.

²² Este vorba despre vasul în care au fost depuse obiectele depozitului de podoabe, descoperit în nivelul cucutenian din stațiunea de la Brad (jud. Bacău) ; V. Ursachi, *Le depot d'objets de parure énéolithique de Brad, com. Negri, dep. de Bacău*, în *Le paléolithique et le néolithique*, „BAI”, IV, Iași, 1991, p. 337.

²³ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, „Materiale”, I, 1953, p. 530.

²⁴ E. Comșa, *Les relations entre les cultures Cucuteni et Gumelnița*, în *La civilisation de Cucuteni*, „BAI”, I, Iași, 1987, pp. 81-87.

²⁵ N. Harțuche, *Complexul cultural Cernavoda I de la Râmnicelu – Județul Brăila*, „Istros”, I, 1980, pp. 33-91.

²⁶ Idem, *Săpăturile de la Brăilița*, „Materiale”, V, 1959, p. 225; N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Muzeul Brăilei, 1976, p. 105, nr. 176, fig. 176.

²⁷ V. Sîrbu, *Cercetările arheologice de la Cireșu*, „Istros”, I, 1980, p. 25, pl. VI/3_{a-b} ; N. Harțuche, *op.cit.* 1980.

²⁸ N. Harțuche, F. Anastasiu, *op.cit.* 1976, p.16.

²⁹ E. Lăzurcă, *Ceramica cucuteniană în contextul așezării gumelnițene de la Carcaliu (județul Tulcea)*, „Peuce”, X, 1-2, 1990, pp. 13-19, pp. 13-14.

³⁰ D.Popovici, P. Hașotti, *Considerations about the Synchronismus of the Cernavoda I Culture*, „Pontica”, 21-22, 1988-1989, pp. 293-296.

³¹ Vl. Dumitrescu, *Considerations et données nouvelles sur le problème du synchronisme des civilisations de Cucuteni et Gumelnița*, „Dacia”, N.S., 1964, p. 61.

³² *Ibidem*.

³³ N. Harțuche, *op.cit.* 1959, p. 226.

Cernavoda I – Hârșova³⁴, Oltenița-Renie³⁵, Pietroasele (jud. Buzău)³⁶, Râmnicelu (jud. Buzău)³⁷ - nu aparține categoriei uzuale, dimpotrivă este vorba de o ceramică de lux, cu încărcătură simbolică, destinată, cel mai probabil, practicilor religioase. Așa se explică circulația acestor produse la mare distanță de ariile culturale de origine.

Imaginea relațiilor de schimb, cu populațiile din regiunea Dunării de Jos, este completată de prezența în aria culturii Cucuteni a unor obiecte de podoabă și prestigiu, de origine sudică, la care se adaugă materii prime și unelte cu valoare de schimb ridicată. În prima categorie intră obiectele de podoabă/prestigiu realizate din marmură, valve de Spondylus sau metal (aramă și aur), prezente în depozitele de la Cărbuna³⁸ și Ariușd³⁹ și uneltele-arme de tipul topoarelor ciocan Vidra, Varna și Fâstâci. A doua categorie de bunuri de origine balcano-dunăreană include așa numitul silex balcanic, obiecte de aramă cu utilitate domestică și produse semifabricate (lingouri), precum cele descoperite în nivelul Cucuteni A₂ de la Poduri-Dealul Ghindaru⁴⁰ (jud. Bacău).

Relațiile de schimb cu regiunea intracarpatică, ocupată succesiv de purtătorii culturilor Petrești și Bodrogkeresztúr, sunt la fel de intense. În acest sens, stau mărturie importurile ceramice reciproce, dar mai ales numeroasele obiecte de aramă, descoperite la est de Carpați: podoabe (brățări, pandantive), topoarele-ciocan (tipurile Pločnic și Mezökeresztés), topoarele cu formă mixtă și cu brațe în cruce (tipurile Ariușd, Jászládány și Tg.Ocna), topoare plate, pumnale, cuțite, etc. Tot aici trebuie menționat pandantivul inelar, din metal prețios, cu decor „*au repousse*”, de la Traian-Dealul Fântânilor⁴¹. Cele mai apropiate analogii pentru această piesă sunt

³⁴ D. Popovici, P. Hașotti, D. Galbenu, N. Constantin, *Cercetările arheologice din tell-ul de la Hârșova, jud. Constanța*, „CA”, IX, 1992, pp. 8-11, 126-131; D. Popovici, P. Hașotti, *op.cit.* 1989, pp.293-296.

³⁵ P. Hașotti, D. Popovici, *Cultura Cernavodă I în contextul descoperirilor de la Hârșova, „Pontica”*, XXV, 1992, p.41.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ N. Harțuche, F. Anastasiu, *op.cit.* 1976, p. 17; P. Hașotti, D. Popovici, *op.cit.* 1992, p. 42.

³⁸ V. A. Dergačev, *Karbunskij klad. Carbuna Deposit*, Chișinău, 1998, fig. 22/477.

³⁹ S. J. Sztancsuj, *op.cit.* 2005, pp. 91-98, fig. 7-11.

⁴⁰ D. Monah, D. Popovici, *O lume regăsită. Satul cucutenian de la Poduri*, București, 2000, p. 4; Ion Mareș, *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul României*, Editura Bucovina Istorică, Suceava, 2002, p. 281.

⁴¹ H. Dumitrescu, *Connections between the Cucuteni-Tripolye Cultural Complex and the Neighbouring Eneolithic Cultures in the Light of the Utilisation of Golden Pendants*, „Dacia”, N.S., 5, 1961, pp. 70-71, fig. 1a-b, 2.

pandantivele de la Oradea, Moigrad, Jászladány, Pusztaiavánháza, Magyarates, Vidra⁴² și cele de la Aravissos (Grecia) și Sofronievo (Bulgaria)⁴³

Se conturează, așadar, două axe principale⁴⁴, pe care s-au desfășurat schimburile intra- și interculturale: est-vest și nord-sud. Ambele sunt documentate arheologic pe toată perioada de evoluție a complexului Precucuteni-Cucuteni, dar există opinii formulate de unii cercetători⁴⁵ că, odată cu apariția în ținuturile Dunării de jos a comunităților Cernavoda I, relațiile de schimb pe axa nord-sud ar fi fost întrerupte sau mult diminuate. În realitate, această axă de schimb rămâne la fel de activă și după acest moment, judecând după numărul mare de importuri cucuteniene în așezările cernavodene. În jurul acestor două axe principale, se articulează o rețea de schimburi prin intermediul căreia are loc integrarea comunităților culturii Cucuteni în sistemul mai larg al schimburilor din estul, sud-estul și centrul Europei.

Discuțiile referitoare la formele în care s-au desfășurat schimburile la mare distanță rămân, deocamdată, în sfera ipotezelor. Putem presupune că acestea au îmbrăcat forme variate, în funcție de scopurile pe care le serveau. Obiectele de prestigiu și de podoabă au făcut, probabil, obiectul unor schimburi ceremoniale, prin intermediul unor emisari (*emissary trading*)⁴⁶. În ceea ce privește bunurile cu caracter economic sau de subzistență, acestea au avut un alt circuit, fiind schimbate fie prin intermediul unor indivizi specializați în astfel de activități (*middleman trading*)⁴⁷, fie bunurile erau schimbate la granița comună (*reciprocity boundary*)⁴⁸, de unde porneau apoi prin rețeaua schimburilor intermediare, din aproape în aproape (*down the line trade*). Un asemenea model ar fi putut urma circulația silexului - în speță cel balcanic și de Nistru- pentru care se constată o scădere progresivă a prezenței în situri, de la sud spre nord, respectiv de la est spre vest.

Schimburile nu se reduc doar la transferul de bunuri materiale. Observațiile etnografice au evidențiat forme de schimb prin care circulă valori cu caracter nematerial. Prestările de servicii, ospitalitatea, darul în muncă, schimbul de formule de politețe, sunt doar câteva dintre formele pe care le îmbracă aceste schimburi, de multe ori acestea fiind parte a unor ritualuri, asociate unor obiceiuri și îndeplinesc funcții specifice în cadrul comunităților. La acestea se adaugă circulația și transferul

⁴² H. Dumitrescu, *op.cit.* 1961, pp. 71-72, fig. 3/1-2, 4-9.

⁴³ J. Makkay, *The Tiszaszölös Treasure*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

⁴⁴ Zezi și Dragomir Popovici, *Exchanges during the Eneolithic Period. Case Study of the Cucuteni Culture*, „AUVT”, Tom II-III, 2001, p. 96.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ C. Renfrew, P. Bahn, *op.cit.* 1991, p. 322.

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

cunoștințelor, informațiilor, valorilor de natură estetică, spirituală, a modelelor culturale, etc. Circulația acestora poate fi evidențiată prin studiul stilistic și tehnologic al diferitelor categorii de artefacte.

În cazul ceramicii Cucuteni C, se poate constata că, începând cu faza Cucuteni A-B și mai ales în faza Cucuteni B, aceasta trece printr-un proces de „cucutenizare”, în ceea ce privește tehnologia pastei⁴⁹ și arderea, ca urmare a contactului nemijlocit și a conviețuirii elementelor răsăritene, cu membrii comunităților cucuteniene în care s-au integrat. Această conviețuire a creat condiții și pentru asimilarea, de către elementele stepice a unor forme și canoane estetice cucuteniene – motive spiraliforme, motive plastice de tipul protomelor zoomorfe⁵⁰ – care au contribuit la o diversificare tipologică și stilistică a inventarului ceramic specific acestei populații.

Schimbările în sfera ideilor, cunoștințelor tehnologice, modelelor estetice, nu se desfășoară într-un singur sens. Vasul tronconic, cu buza lobată de la Calu-Piatra Șoimului, atribuit fazei Cucuteni A-B₂ integrează trăsături tehnologice, morfologice și stilistice specifice unor medii culturale învecinate, în speță Cucuteni și Bodrogkeresztúr. Pasta și decorul pictat sunt specifice fazei Cucuteni A-B, în timp ce forma tronconică este caracteristică repertoriului ceramic Bodrogkeresztúr. Această asociere de caracteristici ne conduce la concluzia că vasul a fost realizat de un meșter cucutenian, care preia o formă străină, dar pe care o tratează în cea mai bună tradiție cucuteniană. Remarcabilă, în acest caz, este receptivitatea meșterilor cucutenieni care, în ciuda superiorității lor tehnice și artistice, nu ezită să se inspire din olăria populațiilor vecine și să înobileze cu arta lor formele pe care le preiau.

Unele forme sunt integrate repertoriului ceramic cucutenian, cum este cazul așa numitelor vase-suport, larg răspândite în faza Cucuteni A. Cel mai probabil, aceste vase sunt o preluare a unei forme ceramice specifice culturii Petrești⁵¹ Vasul-suport de la Izvoare pledează în favoarea acestei ipoteze. Suportul este realizat din pastă cucuteniană, dar forma și mai ales decorul sunt specifice fazei Petrești B. Vasul a fost realizat și decorat, cel mai probabil, de un meșter petreștean, ajuns în

⁴⁹ Acum apare o varietate a acestei specii ceramice, fără scoică pisată în pastă, documentată în stațiunile de la Ghelăiești (jud. Neamț), Podei-Tg.Ocna (jud. Bacău), Mărgineni-Bacău; Șt. Cucuș, *Ceramica de tip „C” din aria culturii Cucuteni*, „Memoria Antiquitatis”, IX-XI, (1977-1979), 1985, p. 68. O. Cotoi, *Consideration on the origin of the Briquetage Vessels*, „AUDJ”, Istorie, Seria 19, VIII, 2009, p. 12.

⁵⁰ Șt. Cucuș, *op.cit.* 1985, p.70; Șt. Cucuș, *op.cit.* 1999, fig. 59/7; D. Monah, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C-tin Preoteasa, R. Munteanu, D. Nicola, *Poduri-Dealul Ghindaru. O Troie în Subcarpații Moldovei*, „BMA”, XIII, Piatra Neamț, 2003, p. 230.

⁵¹ I. Paul, *Cultura Petrești*, Ed. Museion, București, 1992, pp. 62-63 , pl. XXIX; D. Boghian, *op.cit.* 2004, p. 119.

așezarea de la Izvoare, unde își însușește tehnologia ceramicii cucuteniene, dar continuă să modeleze și să picteze conform canoanelor din locul de baștină.

Când contactele devin permanente, în regiunile de la granița culturală, apar zone de interferență, în care se regăsesc elemente caracteristice ambelor manifestări culturale și elemente de sinteză. Un bun exemplu este ceramica „variantei Monteoru”, prezentă în cantitate mare în nivelul Cucuteni B₂ târziu, din stațiunea eponimă. Contextul descoperirilor de la Sărata Monteoru indică conviețuirea dintre elementele cernavodene și cele cucuteniene, ceea ce a creat cadrul favorabil transferului și receptării cunoștințelor de natură tehnologică și stilistică, care au avut ca rezultat apariția acestei specii ceramice, definitivă pentru complexul ceramic al fazei Cucuteni B_{2b}⁵² din sud-vestul Moldovei. De aici, ceramica „variantei Monteoru” se răspândește spre nord, în zona subcarpatică a Moldovei, fiind prezentă în stațiunile de la Podei-Tg. Ocna⁵³, Gura Văii⁵⁴, Calu-Piatra Șoimului și Poduri-Dealul Ghindaru⁵⁵ iar la est de Siret, în stațiunile de la Cucuteni-Cetățuie⁵⁶ și Ștefănești-Stârcea⁵⁷. Astfel, ceramica „variantei Monteoru” devine, la rândul ei, un indicator important al circulației oamenilor și bunurilor în interiorul spațiului cucutenian.

⁵² A. Nițu, *Continuitatea ceramicii pictate între culturile Cucuteni – Tripolie și Gorodsk-Usatovo (Horodiștea-Foltești)*, „CI”, S.N., 8, 1977, p. 149, 155.

⁵³ C-tin Matasă, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Târgu Ocna-Podei (raionul Târgu Ocna-Podei, regiunea Bacău)*, „Arheologia Moldovei”, II-III, 1964, p. 45, fig. 30/2, 32/1, 3-5, 7, 33/11.

⁵⁴ A. Nițu, C. Buzdugan, C. Eminovici, *Descoperirile arheologice de la Gura Văii (Municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej)*, „Carpica”, 4, 1971, pp. 65-66, fig. 24/2-3.

⁵⁵ Șt. Cucuș, *op.cit.* 1999, p. 117.

⁵⁶ H. Schmidt, *Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalte Keramik von der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit*, Berlin – Leipzig, 1932, p. 45; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Monografie Arheologică*, „BMA”, XIV, Piatra-Neamț, 2004, pp. 243-244.

⁵⁷ A. Nițu, *op.cit.* 1977, pp.155-157, fig. 4/2-5.